

## DEĞİŞEN YAPILARDA İŞBİRLİĞİ VE ÇATIŞMA

Yaşar KAYA\*

### ÖZET

*Bu çalışmada Malatya kent yapısında sosyal ilişkilerin işbirliği ve çatışma boyutunda 1991-2002 yılları arasında meydana gelen değişimler araştırılmaktadır. Sosyal yapıda meydana gelen değişimler, yapı unsurları olarak sosyal ilişkilerde meydana gelen değişimleri de içerir. Kentleşme sürecinde sosyal ilişkiler gerek nicelik gerekse nitelik değişikliklerini birlikte taşır. Kentleşme çoğu zaman sosyal ilişkinin nitelikleri ile belirlenir. Bu süreçte, fertler arası etkileşimde, işbirliği/uyuma veya çatışma/ ayrılma ilişkilerinde de bazı değişiklikler beklenir. İnsan davranışlarının temelinde yer alan değerlerin görece değişmesi işbirliği ve mücadele tarzlarının farklılaşmasını sağlar. Sosyal ilişkiler bu yönüyle sosyolojik tahlilde cemaat-cemiyet, lar-kent ayırımı temellendirir.*

*Anahtar Kelimeler: Sosyal değişme, Sosyal Yapı, Sosyal İlişki, Kentleşme, İşbirliği, Çatışma, Değer.*

### ABSTRACT

#### COOPERATION AND CONFLICT IN CHANGING STRUCTURES

*In this study, social relations in Malatya city structure in the period of 1991- 2002 has been researched with regard to cooperation and conflict dimesion. The changes in social structure, as structure components, also contains the changes in social relations. During urbanization process, social relations contains changes in term of quality and quantity. In most situation , urbanism is related to the quality characteristic of social relations. In this process, some changes may be expected in the interaction between individuals regarding relations pattern on cooperation/ compatibility or conflict/ incompatibility. The relative changes in the values which are the essence of human behaviour also provide differentiation of manner cooperation and conflict. Social relations, with this aspect, determine the division of community- society, rural- city in term of sociological analysis.*

*Key Words: Social change, Social Structure, Social Relations, Urbanism, Cooperation, Conflict, Value.*

---

\* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

## 1. GİRİŞ

Toplum geniş ve karmaşık sosyal ilişkilerin meydana getirdiği bir ağdır. İnsanlar karşılıklı temas, iletişim ve etkileşim ile hem toplumu meydana getirir hem de sürekliliğini sağlarlar.<sup>1</sup> Fert ve gruplar sosyal yapı içinde sosyal pozisyonlara dayalı farklılaşma ile yer alırlar. Yapı içinde benzerlikler fertleri bir arada tutarken, farklılıklar ayrılımlarını sağlar. Sosyal yapı karmaşıktıkça uzaklaşma ve ayrılımlar artacak, bunu yeni katılımlarla birlikte gruplaşmalar takip edecektir.<sup>2</sup>

Sosyal yapı ile daha çok sürekli ve organize ilişkiler kastedilir. Bu yapı temel kurumların ve grupların bileşimidir.<sup>3</sup> İşbirliği ve çatışma sosyal yapı içinde düzenlenmiş ilişkilerdir. Sosyal ilişkiler fert ve gruplar arasında gerçekleşen etkileşim bağıdır. Herhangi bir şekilde hemcinslerine yöneltilmiş ve akıl tarafından belirlenmiş davranışlardan oluşur. Fert başkalarına karşı sadece içgüdü ya da duygularıyla değil, bilinçli ve amaca uygunlukla belirlenmiş bir şekilde davranır. Bundan ötürü denilebilir ki, sosyal ilişkiler insanlar arasında akla dayalı ve belirli bir amaca yönelik davranışlardır. İlişkilerin bu özelliği onda akli olmayan motiflerin de bulunmasına engel teşkil etmez. Örneğin çoğukere ilişkilerimizde kan ve duygu bağının rol oynadığını biliriz. Bu iki unsur ilişkileri destekler ve sosyal ilişkilerimiz duygularımızla bağlılıkları oranında süreklilik gösterir. Ortak hatıraların ürünü olarak duyguların gücü, özellikle toplum hayatı için önemlidir.

Sosyal ilişkiler bilinçli uyma ve ayrılımlar şeklinde anlaşıldığında; uyum işbirliği ve dayanışmayı, ayrılma ise çatışma ve mücadele ilişkilerini ifade eder.<sup>4</sup> Sosyal yapının unsurları olarak işbirliği ve çatışma yapı içinde düzenlenmiş olmakla birlikte, hem sosyal yapının bir bölümünü oluşturur hem de onun tarafından şekillendirilir. Fertlerin birbirleriyle giriştikleri ilişkiler sonucu etkileşim sosyal bir sürece işaret eder. Sosyal süreçler fertlerin oynadığı çok sayıda rolleri kapsayan ve tiplendirilebilir etkileşim formlarıdır.<sup>5</sup> Bu formlar bir çok ortak özelliklerine karşın toplumdaki topluma farklılıklar gösterebilir. Bu sebeple sürecin özellikleri içinde gerçekleştiği yapının anlaşılmasına yardımcı olur.

<sup>1</sup> Fichter, Joseph; Sosyoloji Nedir?, (Çev: Nilgün Çelebi), Ankara, 1994, sh: 105.

<sup>2</sup> Nirun, Nihat; Sistemantik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi, Ankara, 1991, sh:107-108.

<sup>3</sup> Bottomore, T.B.; Sociology, London, 1981, sh:113.

<sup>4</sup> Kessler, Gerhard; Sosyolojiye Başlangıç, (Çev: Z.F. Fındıkoğlu), İstanbul, 1985, sh: 122-124.

<sup>5</sup> Fichter, Joseph; a.g.e., sh: 106

## 2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

İşbirliği “iki veya daha fazla ferdin gayretlerini müşterek bir hedefe ulaşmak üzere birleştirmesidir”.<sup>6</sup> İşbirliği süreci grup hayatının bütün şekillerine sirayet eder ve onun varlığı için vazgeçilmez bir nitelik taşır. Günlük hayatın akışındaki pek çok ilişki işbölümüne bağlı olarak şahısların karşılıklı bağımlılığından dolayı basit işbirliğidir.

Ferdin tutumunun işbirliği şeklinde belirlenmesinde peşinde koşulan çıkar tipinin önemli rolü vardır. Dahası, işbirliği ile menfaat tipi karmaşık bir şekilde birbirine bağlıdır. Çıkarlar “benzer” ve “genel” olmak üzere iki grupta sınıflandırılabilir. Genel çıkarın söz konusu olduğu hallerde, insanlar işbirliği yaparlar. Bu işbirliği kooperasyonun daha fazla fayda sağlamasından çok, genel çıkarların niteliği gereğidir.

İşbirliğinin çok yoğun olduğu bir diğer alanda ise benzer çıkarlar söz konusudur. İnsanlar herhangi bir benzer çıkar peşinde koşarken işbölümünden faydalanmak, kaynaklarını bir organizasyonda bir araya getirmek, bir rakibi safı dışı etmek için birleşebilirler. Bu durumda, benzer olan çıkarlar her biri için uygundur ve onları işbirliğine sevk eder. İşbirliği davranışı ile çıkar tipi arasındaki ilişki onun sınırlarını da belirler. Genel çıkarlar için birleşme sadece başarıya bağlı olan bir birleşme değildir. Örneğin baskıya maruz kalmış herhangi bir grubun inançla birbirine bağlanması ve bir inancı desteklemesi, onları haşarıdan ziyade daha çok birbirine bağlayacaktır. Halbuki, benzer çıkarlarda işbirliği insanları bu derece kuvvetli bağlarla birbirine bağlamaktan uzaktır. Çünkü, bu tip çıkarda bağlılıkla birlikte, herkes kendi hesabını yapmak durumundadır ve bu uyum bozulduğu zaman işbirliği arzusu da yok olur. Artık işbirliği sadece fertlerin geçici bağdaşmasının bir sonucu olarak da devam edebilir.<sup>7</sup>

İşbirliği her biri farklı sosyal yapıya tekabül etmek üzere; gayri ihtiyari, geleneksel, sözleşmeli, doğrudan ve ihtiyari gibi bir çok şekilde tipleştirilebilirse de, vasıtasız/ geleneksel işbirliği ve vasıtalı/ sözleşmeli işbirliği gibi iki nihai şekle bürünür. İnsanlar geleneğin taşıdığı normların belirlediği şekilde, tek başlarına ancak uzun sürede güçlüklerle yapabilecekleri işleri, ortaklık halinde veya bir arada, örneğin imece usulü, yapabilirler. Yüz yüze gelmek suretiyle gerçekleştirilen vasıtasız işbirliği bu haliyle sosyal

<sup>6</sup> Biesanz and Biesanz: Introduction to Sociology, Third Edition, New Jersey, 1978, sh:138.

<sup>7</sup> Mac Iver – Page: Cemiyet I, (Çev: A. Kurtkan), İstanbul 1971, sh:108-110.

tatmini de beraberinde getirir. Vasıtalı işbirliği ise, modern toplum hayatında sözleşmeye dayanan formel yaptırıma bağlanmış<sup>8</sup>, birbirinden farklı işler gören insanların aynı gayeye yönelmesi ile ortaya çıkar. Büyük teknolojik ilerlemelerle birlikte beceri ve fonksiyonlarındaki uzmanlaşma sonucunda, vasıtasız işbirliği yerini hızla vasıtalı işbirliğine bırakmaktadır.

Sosyal çatışma diğerlerinin yapacaklarına karşı onları ortadan kaldırmak, incitmek, yoksun bırakmak veya kontrol etmek için tasarlanan etkileşimi ifade eder. İşbirliği gibi çatışmanın ortaya çıkışı da çıkarım türü ile yakından ilişkilidir. Benzer çıkarımların uyumsuzluğu anlaşmazlıklara ve çatışmalara yol açar. Aynı tek bir şeyi isteyen iki veya daha fazla kişi veya grubun bulunması halinde çatışma ortaya çıkacaktır. Oysa, aynı tek bir şeyi isteyen fert veya gruplar genel çıkarılarda işbirliğine giderken, benzer çıkarılarda mücadeleye başlarlar. Ne ki genel çıkarılar da savaşların gösterdiği gibi, mücadeleye sebep olabilecek unsurlardır.<sup>9</sup> Çatışma statü, güç, gelir, bölge hakimiyeti gibi kıymetlerin dağılımında büyük bir değişiklik üzerine ortaya çıkabilir. Ancak çatışmanın kin, düşmanlık, saldırganlık ve benzeri tutumlardan ayrı olarak değerlendirilmesi gerekir. Çünkü, çağdaş işveren-işçi mücadelesinde olduğu gibi bir çok benzer durumda rakiplerden biri diğerine kendi düşmanlık hislerinin asgarisini besleyebilir.

Değerlendirmelerde gerçekçi olanla gerçekçi olmayan çatışma arasındaki fark gözden kaçmamıştır.<sup>10</sup> Gerçekçi çatışma insanların kâr umudu ve isteklerini takipte çatıştığı zaman ortaya çıkar. Bu anlamda çatışma taraflar açısından bir araç olarak değerlendirilir ve daha etkin bir araç ortaya çıktığında yerini ona bırakabilir. Diğer yandan, gerçekçi olmayan çatışmada somut bir sonuca ulaşma hedeflenmez, fakat saldırgan duyguların ifadesi söz konusudur. Gözlemler sosyal hayatta gerçekçi ve gerçekçi olmayan çatışmaların saf tipler halinde ortaya çıkmaktan çok, her ikisinin karışık olarak bulunduğunu gösterir.

Çatışmanın kaynağı hakkında teoriler farklı açılardan hareketle görüşlerini inşa ediyorlar. Ahlakçılar saldırganlığın genetik yapımızda yattığını belirtirler. Bazı sosyologlar ise, asıl etkenin sosyalleşme sürecinde öğrenilen etnosentrizm olduğunu düşünüyor. Psikanalist teorilerde de toplum içinde yaşamın kaçınılmaz gerginliklerinin saldırganlık duygusuna rehberlik edeceği

<sup>8</sup> Akan, Vildan: "Birey ve Toplum", Sosyolojiye Giriş, (Ed: İhsan Sezai), Ankara, 2002, sh:106.

<sup>9</sup> Mac Iver - Page:a.g.e., sh:110-114.

<sup>10</sup> Poloma, Margaret M. : Çağdaş Sosyoloji Kuramları, (Çev: Hayriye Erbaş), Ankara, 1993, sh: 101.

ileri sürülür. Otoriter şahsiyet yapısının saldırganlığa yol açtığı da iddialar arasındadır.<sup>11</sup>

Her toplumsal hayat sahası işbirliği yanında çatışmayı içerir. Diğer sosyal ilişkiler gibi çatışma da, sosyal sistem tarafından düzenlenmiştir. İşbirliğinin aksine, çatışmanın uzun süre devam etmesi toplum hayatında çekişme ve çözümlere sebep olabilir. Toplumsal hayatta çatışmaların ortadan kaldırılması imkânsızdır. Öyle olunca yapılması gereken şey çatışmayı bastırmaya çalışmak yerine, çatışan çıkarların kurumlaşma ile düzenlenmesi ve kontrol edilmesidir.<sup>12</sup> Modern toplumlar mücadelenin ve çatışmanın kurumsallaştırıldığı toplumlardır.

Çatışma için iki yönlü bir etkiden söz etmek mümkündür. Çatışma bir yandan daha önce taraflar arasında var olan bağların hepsini veya bir kısmını bozabilir veya yıkalabilir. Diğer taraftan, önceden var olan bağları kuvvetlendirebilir veya daha önce olmayan birleştirici bağların doğmasına da yol açabilir. Çoğulcu toplumlarda, açık grup yapıları, taraflar arasındaki gerilimi çözmeye yardımcı olurlar. Çünkü, bu yapılar isteklerin doğrudan ifade edilmesine izin verirler. Toplumun karmaşıklaşmış yapısında fertler varlıklarının değişik yönleriyle bir çok grup ve birliklerin üyesidir. Bir çatışmada, çeşitli üyeliklerin getirdiği bir özellik olarak, bir grup açısından düşman diğer taraftan müttefik olabilir. Böylece, çok yönlü çatışmanın yoğunluğundaki değişmelerden dolayı biri diğerine çapraz çizgiler çizmesi muhtemeldir ve o surette de bir eksen boyunca çatışmaya engel olurlar. Aynı şekilde toplumların birliklerindeki çoğulcu yapı da, çatışma nedenlerinin çoğulluğuna yol açar ve her birinin yoğunluğunun nispeten düşük olmasına da yardımcı olabilir. Bu çok yönlülük içinde parçalanmış ortaklıklar toplumsal dengeyi sağlar.

Kapalı grupların meydana getirdiği sert yapı içinde çatışmanın etkisinin daha farklı olacağı beklenir. Böyle bir yapı içinde çatışmalar daha yoğun ve şiddetli olabilir. Kapalı gruplar üyelerinin bütün şahsiyetini özümsemeye yönelir, diğer gruplarla bağlantısını adeta kıskanırlar. Bölünmez bir sadakatle sadece gruba yönelmesini isterler. Üyelerin grup dışına yönelişlerinin engellendiği hallerde, grup içi anlaşmazlıklar patlak verirse muhtemelen mücadele çok şiddetli olacaktır.<sup>13</sup> Çatışma nedenleri uyuşma suretiyle giderilmelidir. Uyuşma anlaşmazlığın yol açtığı gerginliklerin giderilmesi,

<sup>11</sup> Biesanz and Biesanz: a.g.e., sh:139.

<sup>12</sup> Poloma, Margaret M.: a.g.e., sh: 120.

<sup>13</sup> Poloma, Margaret M.:a.g.e., sh:104 vd.

etkileşmenin onarılmasıdır. Bugüne kadar insanlar uyuşma için mütareke, uzlaşma, hakeme baş vurma, hoş görme gibi mekanizmaları kullanarak çoğunlukla bir arada yaşamayı sürdürebildiler.

Bazen fert veya gruplar aynı hedefe ulaşabilmek için hareket ederlerken, herhangi bir sosyal vasıtaya baş vurmaksızın, birbirlerine doğrudan doğruya engel olmayı, zarar vermeyi seçebilirler. Fert veya gruplar birbirleriyle doğrudan ve fiili olarak mücadele etmek yerine, yine sosyal surette tesis edilmiş usulleri kullanarak amaçlarına ulaşmayı da tercih edebilir. Ne var ki, temel sosyal süreçler olarak gerek işbirliği gerekse çatışma gibi davranış tarzları toplum tarafından örüntülenmiş ilişkilidir.<sup>14</sup> Bu da davranışın içinde cereyan ettiği yapının niteliğine atıfta bulunur.

Bir kere tespit edildikten sonra hangi sosyal yapıda ne türden işbirliği ya da çatışma davranışına rastlanabileceği hakkında öngöründe bulunmak için yeterli kadar gerekçe var demektir. Tam da bu noktada ikili yapı tipleştirmeleri ile karşılaşılır. İster cemaat-cemiyet, ister kır-kent, isterse statü-sözleşmeli toplum şeklinde ifade edilsin, bütün ikili sınıflandırmalar temel nitelikleri hakkından ~~bir birinin zıddı ile beliren sosyal yapılara işaret ederler. Her ne kadar sosyolojik~~ analizde cemaat köyü, cemiyet ise kenti işaret etmek üzere kullanılmış olsa da, böyle bir tespit günümüzde kabul edilebilir olmaktan uzaktır. Ulaştırma ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler kır-kent iletişimini kolaylaştırmak suretiyle bir yandan cemaatin dönüşümünü sağlarken, diğer yandan taşınmasına aracılık ediyor. Bir yandan köyleri milli pazara bağlayarak kentsel özellikleri köye taşıırken, diğer yandan göç yoluyla köyün kente taşınmasını kolaylaştırıyor. Sonuç olarak, bu durum köylerde cemaate özgü özelliklerin yerini cemiyete özgü değerlerin almasına yol açarken, özellikle endüstriyel gelişmenin yeterli olmadığı ülkelerde, adeta akrabalık ve hemşehrilik bağları ile örülmüş<sup>15</sup> “büyük köy” görünümünde sağlıksız kentleşmenin varlığı cemaat ve cemiyeti kır/köy ve kent olarak değerlendirmeyi anlamsız kılıyor.

Söz konusu yapısal nitelikler açısından, birinden diğerine geçişin birden bire değil, fakat yavaş yavaş gerçekleştiği dikkate alındığında, değişme sırasında her iki yapıya özgü özelliklerin derecelenmesi beklenir. Geçiş

<sup>14</sup> Fichter, Joseph : a.g.e.: sh:107.

<sup>15</sup> Erder, Sema : “Nerelisin Hemşerim ?”, İstanbul/ Küresel İle Yerel Arasında, Der: Çağlar Keyder, (Çev: Sungur Savran), İstanbul, 2000, sh: 195.

halindeki toplum değişmemiş, değişmekte olan ve değişmiş yönleriyle tutarlı, işler bir bütün olmaya devam eder.<sup>16</sup>

Sosyal yapının ekonomik, politik ve kültürel etkilerle farklılaşmasını ifade eden değişme, aynı zamanda değişikliklerden geçerek aynı kalan yeterli bir sürekliliği de kapsar.<sup>17</sup> Ulaştırma araçları ve endüstriyel teknolojinin gelişmediği dönemlerin kentleri birer yarı-köy niteliğine sahiptir. Kentliler gıda ihtiyacını, şehrin kenarında bir mahalde kendi üretimi ile karşılamaktadır. Köyün kapalı ev ekonomisi pazar için üretimde bulunmazken, ürününü pazara ulaştıracak araçlardan da büyük ölçüde mahrumdur. Mevcut üretim teknolojisi ile, ihtiyaçtan fazla üretim yapmak imkânına da sahip değildir. Böyle bir aşamada hem kent hem de köylerin kapalı cemaat hayatı yaşadıkları söylenebilir. Ancak tarım ve ulaşım teknolojisinde sağlanan gelişme ile dir ki, köylülerin pazar için üretimi ve bunu kente ulaştırması sonucu kentliler tarım faaliyetinden uzaklaşabildiler. Bu süreç bir çok yerde tarım yapılan kentten, tarımla ilgisi kesilmiş kente, ev ekonomisinden milli ekonomiye geçişle sonuçlandı.

Kent nüfus yoğunluğu ile sınırlanmayacağı gibi, tarım dışı faaliyetlerle belirlenmiş bir mekân da değildir. Sosyolojik teorilerde kent özgün fiziki ve sosyal yapı nitelikleriyle belirir. Kentleşmenin sebep- sonuç ilişkisine değişik yorumlar getirmekle birlikte, L. Wirth' den beri kent hayatını tasvirde anlaşmış görünürler. Esnek ve çok yönlü kentli şahsiyetin geçici, soyut ve yüzeysel sosyal bağlarla katıldığı özel amaçlı birliklerin daha çok formel sosyal kontrolü altında farklılaşmış ve tabakalanmış hayat tarzına atıfta bulunurlar.<sup>18</sup> Kentliliğin işaret edilen hayat tarzı; uzmanlığa dayanan gelişmiş işbölümü, kompartmanlaşmış şahsiyetin tayin ettiği çalışma hayatı ve sosyal ilişkiler, davranış hürriyetini genişleten norm çeşitliliği, kitle iletişim araçlarının etkin kullanımı, işbirliği ya da mücadele aracı olarak çok sayıda sivil toplum örgütü ve doğal olarak artan çatışma ile belirginleşir. Ne de olsa köyden farklı olarak kent "herkesce paylaşılması gereken bir mekânda çeşitli, çatışan çıkarların mevcudiyeti"<sup>19</sup> ni taşır.

Böyle bir mekânda işbirliği ve mücadeleyi meşru araçlarla yürütmeyi zorunlu kılan kentli kültürü yaratılır ve değerleri yayılır. Değerler insan

<sup>16</sup> Kıray, Mübeccel B.: Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme, İstanbul, 1999, sh:94

<sup>17</sup> Giddens, Anthony : Sosyoloji, (Çev: H. Özel- C. Güzel), Ankara, 2000, sh:551-556.

<sup>18</sup> Broom- Selznick- Broom : Sociology, New York, 1981, sh: 520.

<sup>19</sup> Keyder, Çağlar (Der.): İstanbul/ Küresel İle Yerel Arasında, sh: 231.

davranışlarına rehber olan ve onu belirleyen sürekli inançlardır.<sup>20</sup> Sadece ferдин tutum ve kanaatini etkileyerek davranışlarını kontrol etmez, fakat aynı zamanda değerler, hedeflerin ideal ölçüde belirleyicisi düşünceler olarak ortaya çıkarlar.<sup>21</sup> Kentli kültürün benimsenmesi olarak kentleşme, uygun davranışın normlarını üreten değerlerin de içselleştirilmesi sürecidir. Bu da, herhangi bir yapıda izlenmeye çalışılan değişmelerin değerler boyutunun göz ardı edilemeyeceği anlamına gelir.

### 3. Araştırmanın Metodu Ve Sınırlılıkları

Bu araştırma, Malatya kent sahasında işbirliği ve çatışma davranışında meydana gelen değişmeleri tespit etmeye yönelik, standartlaştırılmış anket sonuçlarından hareketle betimleyici araştırma metodunu izlemektedir. Seçilen konunun gerekliliği olarak sadece davranışlar değil, davranışları ortaya çıkaran değerler, kanaatler ve tutumlara da eğilmekte, yer yer açıklamaya da yönelmektedir.

Değişmeyi tanımlayabilmek için belirli bir zamanı kapsayan süreçte ortaya çıkan başkalaşmayı göstermek gerecektir. Bu nedenle ilki 1991 yılında yapılan anket araştırması,<sup>22</sup> değişimin ölçülebilmesi için yeterli bir süre olarak kabul edilebilecek 11 yıl sonra tekrarlanmıştır. İşbirliği ve Çatışma davranışının Malatya kent yapısında beliren karakteristikleri ile ilgili bilgiler ayrı bir çalışmada<sup>23</sup> değerlendirilmiş, bu çalışma ise değişimin ölçülmesine tahsis edilmiştir. Ancak, iki araştırmanın verilerinden hareketle değişimin izlenmesi, bilgisayar teknolojisindeki gelişmeden kaynaklanan bir sebeple, 1991 verilerinin özellikle değerler boyutuna ulaşılması güçlüğüyle sınırlanmaktadır.

Malatya kent nüfusunu .05 ölçeğinde temsil eden bir evrende, ilişkilendirilecek değişkenler dikkate alınarak tabakalı ve kümeli bir örneklem zorunluluğuna uyulmuştur. 659 Anket tesadüfi örnekleme belirlenen hanelerde 18 ve yukarısı yaştakilere uygulanmıştır.

Anket işbirliği veya dayanışma ile çatışma gibi iki temel sosyal etkileşim sürecinde rol oynayan demografik değişkenler, davranışlar, tutumlar ve

<sup>20</sup> Rokeach, Milton: The Nature of Human Values, New York, 1973, sh: 5.

<sup>21</sup> Esmer, Yılmaz : Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler, İstanbul, 1999, sh: 2-3.

<sup>22</sup> Kaya, Yaşar : Malatya Şehri Sosyal Bünyesi İçinde İşbirliği ve Mücadele, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1991.

<sup>23</sup> Kaya, Yaşar : "İşbirliği ve Çatışma", Toplumsal Yapı, Ed: Yaşar Kaya, İstanbul, 2003, sh: 12-44.



değerlerle ilgili verilere ulaşmayı amaçlayan sorulara yer vermektedir. Kuşkusuz değişimin boyutları burada ele alındığı gibi işbirliği ve çatışma davranışında ortaya çıkan değişimle sınırlı değildir. Ancak burada konuya bu iki etkileşim sürecinde meydana gelen değişimler açısından yaklaşmakta ve bununla sınırlandırılmaktadır. Keza anketlerden elde edilen büyük miktarda veri içinden sadece değişimleri ve bazı toplumsal özelliklerin görece sürekliliklerini yakalamaya imkân veren sınırlı sayıda tabloya yer verilmesi bir gereklilik olarak karşılanmalıdır.

#### 4. Bulgular

Sosyal ilişkilerin kent ortamında taşıdığı nitelikler, işbirliği gibi çatışmanın da birlikler aracılığı ile gerçekleşmesini öngörür. Kentleşmeye bağlı olarak ilişkiler bireysel olmaktan uzaklaşarak, ferdin gönüllü ya da zorunlu olarak katıldığı grup ilişkilerine dönüşür. Fertler sosyal ilişkiler ve örgütlerden oluşan cemiyet içinde yer alır. İlişkilerini şahsiyetinin bir yönüyle ilintilendiği örgütler aracılığıyla gerçekleştirir. Her ne kadar birlikler cemiyet hayatının ürünü olarak görülse de, meslek birliklerinin varlığını tarih içinde izlemek mümkündür. Endüstri öncesi toplumlarda mesleki faaliyetleri düzenleyen lonca teşkilatı modern toplumda da meslek birlikleri olarak işlevini devam ettiriyor. Buna karşın modern hayatı farklı kılan şey, zorunlu katılımdan çok fertlerin iradi ve gönüllü katılımına dayanan örgütlerin yaygınlaşmasıdır. Kuşkusuz diğer önemli bir fark, geleneklere dayalı işbirliğinin yerini gittikçe sözleşmeye ve resmi/ yazılı normlara dayanan birliklere bırakmasıdır.

Tablo-1. Malatya'da Dernekler. (1991)

Dernek çeşitleri	Derneğin bulunduğu yer ve sayısı		
	Malatya Merkez	İlçeler	Toplam
Dini Amaçlı Dernek	62	32	94
Okul Derneği	91	52	143
Mesleki Demekler	1	-	1
Öğrenci Derneği	1	-	1
Sportif Dernekler	37	19	56
Sosyal ve Kültürel Dernekler	77	30	107
<b>Toplam</b>	<b>269</b>	<b>133</b>	<b>402</b>

Kaynak: Kaya, Yaşar; Malatya Şehri Sosyal Bünyesi İçinde İşbirliği ve Mücadele, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1991, sh:102

Tablo-2. Malatya'da Dernekler. (2003)

Dernek Çeşitleri (Faaliyet alanı)	Derneğin bulunduğu yer ve sayısı		
	Malatya Merkez	İlçeler	Toplam
Dini Amaçlı Dernekler	94	47	141
Okul Dernekleri	113	72	185
Mesleki Dayanışma Dernekleri	107	33	140
Öğrenci Dernekleri	2	-	2
Sportif Amaçlı Dernekler	59	32	91
Kalkınma ve Güzelleştirme	16	45	61
Kültür ve Folklor Dernekleri	26	2	28
Yardımlaşma Dernekleri	56	7	63
<b>Toplam</b>	<b>473</b>	<b>238</b>	<b>711</b>

Kaynak: Malatya Emniyet Müdürlüğü.

Malatya'da kentleşme açısından beklenen değişimleri ifade eden verilere ulaşıldığı söylenebilir. 1991- 2002 Yılları arasında gönüllü birliklerin bir türü olarak dernek sayısındaki artış kentleşme bakımından küçümsenemeyecek bir gelişme olarak karşılanabilir (Tablo-1 ve Tablo-2). Araştırılan dönem içinde dernek sayısındaki artış, kent nüfusuna<sup>24</sup> oranla iki kattan (%76'ya karşılık % 32) daha yüksektir. Değişmenin nicelikle sınırlı kalmayıp, faaliyet alanları bakımından niteliksel olduğu gözden kaçmamalıdır.

Tablo-3: Daha çok kiminle işbirliği yapmak istersiniz ?

	1991		2002	
	%	n	%	n
Uygun şartlara sahip herkesle	41.37	273	46.3	305
Arkadaşlarla	8.74	58	11.1	73
Aileden kişilerle	14.69	97	19.4	128
Akrabadan kimselerle	13.37	88	7.7	51
Hemşehrilerle	3.54	23	1.7	11
Fikrim yok	18.29	120	13.8	91
<b>Toplam</b>	<b>100.0</b>	<b>659</b>	<b>100.0</b>	<b>659</b>

Buna karşın hedefleri peşinde koşan fertlerin bunu birliklere katılarak takip etmesini destekleyen ya da teşvik eden değerler açısından bakıldığında,

<sup>24</sup> DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı/ Malatya İl, Ankara, 2002.

katılımı olumsuz etkileyeceğini düşündüren değerlerle karşılaşılır (Tablo-3). Ankete katılan deneklerin işbirliği yapacağı kişilerin seçiminde liyakatten çok akrabalık, komşuluk ve hemşehrilik gibi birincil ilişkilere vurgu yapması anlamlıdır. Cemaat bağlarını güçlendiren değerlerden beslenen tutum ve davranışlardan sıyrılarak kent hayatının yeşerttiği çok yönlü şahsiyete geçiş bu değerlerin de değişmesine bağlı kalacaktır. Tablo-4' ün ortak iş yapma düşüncesi konusunda sağladığı veriler kentli davranış için öngörülenden farklı değerlerin ağırlığı ile açıklanabilir.

**Tablo-4. Ortak iş yapma konusunda ne düşünüyorsunuz ?**

	1991		2002	
	%	n	%	n
Ortak iş yapmam.	38.96	257	43.9	289
Ortaklık gücü artırır, faydalıdır.	26.83	177	22.5	148
İş ortaklığında ortağa güven olmaz.	13.5	89	7.9	52
Fikrim yok.	20.71	136	25.8	170
<b>Toplam</b>	<b>100.0</b>	<b>659</b>	<b>100.0</b>	<b>659</b>

Büyük ölçüde ekonomik, siyasi ve sosyal alanda ferdi tecrübelerle şekillenen bu değerlere rağmen Tablo-5' te gözlemlenen olgu dikkate değerdir. Ortak iş yapma konusundaki olumsuz kanaatin iş ortaklığını önlemesi beklenir. Ancak işyeri sahipleri içinde ortaklık oranında bir artış görünüyor. Bu durumun değer değişmesine bağlı kanaat oluşumunun davranışa yansımaları olarak değerlendirilmesi tatmin edici olmaktan uzaktır.

**Tablo-5. İşyeri sahibi iseniz ortağınız var mı ?**

	1991		2002	
	%	n	%	n
Ortağım yok.	85.62	182	70.42	150
Ortağım var	14.38	31	29.58	63
<b>Toplam</b>	<b>100.0</b>	<b>213</b>	<b>100.0</b>	<b>213</b>

Bir yandan ortak iş yapma konusunda artan oranlı olumsuz kanaate rağmen, diğer yandan ortaklıktaki artışın yine cemaat bağlarından kaynaklanması kuvvetle muhtemeldir. Çoğunluğu sadece yakın çevresi ile işbirliği yapmaya yönelmiş örneklem içinde bu sonuç ortaklıkların da aynı çevre

ile sınırlı kalması halinde anlaşılır olabilir. Nitekim, ülkemizde cemaat ilişkileri ile bağlı ortaklıkların hızla yaygınlaşması ve hatta bunun yol açtığı ekonomik istismara ilişkin yeterli malumata ulaşmak mümkündür. Burada söz konusu olan yer ve kan cemaatine modern bir form olarak katılan ideoloji cemaatleridir. Kimi zaman geleneksel din anlayışından uzaklaşma ve sekülerleşme işareti, bazen de yeniden cemaatleşme olarak değerlendirilen bu değişimin ekonomik alanda yeni ortaklık biçimlerini doğurduğu bilinir. Bunu besleyecek elverişli kültürel değerlere sahip bir toplumda, söz konusu verilerin pek yadırganabilir sonuçlar olmaması gerekir.

**Tablo-6. Nişan, düğün gibi özel günlerde karşılıksız yardım alır mısınız ?**

	1991		2002	
	%	n	%	n
Sadece aile efradı yardım eder.	42.86	282	39.3	259
Akrabalar yardım eder.	20.8	137	16.5	109
Komşular ve arkadaşlar yardım eder.	4.06	27	5.3	35
Bütün eş-dost yardım eder.	2.91	19	33.1	218
Yardım edilmez.	29.37	194	5.8	38
<b>Toplam</b>	<b>100.0</b>	<b>659</b>	<b>100.0</b>	<b>659</b>

Değişme sürecinde bir takım yapı unsurlarının görece sürekliliğinin korunması değişimin kopuşlara imkân vermeyecek sınırlarını korur. Tablo-6 ve 7'nin de ortaya koyduğu gibi geleneksel dayanışma süregelmektedir.

**Tablo-7. Kendi tüketiminiz için evde üretimde bulunurken ücretsiz yardım alır mısınız ?**

	1991		2002	
	%	n	%	n
Sadece aile efradı yardım eder.	60.16	397	60.7	400
Akrabalar yardım eder.	12.45	82	8.8	58
Komşular ve arkadaşlar yardım eder.	14.24	94	4.9	32
Bütün tanıdıklar yardım eder.	1.4	9	6.8	45
Diğer	11.75	77	18.8	124
<b>Toplam</b>	<b>100.0</b>	<b>659</b>	<b>100.0</b>	<b>659</b>

Geleneksel ilişkilerin çağdaş organizasyonlara dönüşmesi de tespit edilebilir bir olgu olmasına rağmen, aynı zamanda değerlerle ilgili olarak, kişilere güvenin aile ve akrabalarla sınırlı kalması kentli davranışın gelişmesini engellemektedir. Düşük düzeyde güven ferdi aile, akraba gibi yakın çevresi içine hapsetmekte, bu durum da siyasi, ekonomik hatta sosyal eylemlerine kadar uzanan tesirlere yol açmaktadır. Değinildiği gibi ferdin yaşadığı olumsuz tecrübelerin bunda önemli bir rolü olmalıdır. Araştırılan dönem içinde yabana güvensizlik ifade eden denek oranındaki artış ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi şartlarla açıklanabilir. Uzun bir süre içinde sıkça tekrarlanan ekonomik kriz ve siyasi istikrarsızlıkların beslediği umutsuzluğun kişiler arasında güven duygusunu da aşındırması anlaşılabilir bir sonuçtur.

## 5. Sonuç

Yapı içinde düzenlenmiş ilişkilerde ortaya çıkan farklılaşmalar yapı değişikliklerinin bir boyutunu oluşturur. Değişme sürecinde yapı unsurlarının farklı derecelerde başkalaşması olgusu işbirliği ve çatışma ilişkileri için de geçerliliğini korumaktadır. İlişkileri şekillendiren değerlerin diğer unsurlar yanında görece değişmeye dirençli olması yapı tipleştirmelerine imkân sağlayacak ölçüde süreklilik taşımaktadır.

Araştırılan dönem için işbirliği ve çatışma ilişkilerinde bir başkalaşma görülmekle birlikte, bunun köklü yapı değişmesine işaret edemeyeceği görülür, ki bu yapısal niteliklerde değişmelerin büyük kopuşlar yerine, tedricen gerçekleşmesi ve her iki yapıya ait özelliklerin derecelenmesi gerçeğine uygundur. Özellikle vasıtasız işbirliği ve mücadele tarzından kente özgü vasıtalı ilişkilere geçiş gözlenmekte, ancak bu ilişkilere ilişkin geleneksel biçimler de korunmaktadır.

Kentliliğin sosyologlar tarafından vurgu yapılan hayat tarzında; işbirliği ya da çatışmanın bireylerin soyut ve yüzeysel bağlarla katıldığı özel amaçlı birliklerin formel denetimi altında gerçekleşmesi beklenirken, yaygın güvensizlik ortamında dışa dönük ilişkilerden kaçınmanın gönüllü birliklere katılımı sınırlayacağı sonucu çıkarılabilir. Nitekim, cemaatleşmeyi besleyen geleneksel değerlerle dayanışmanın çağdaş formlar içinde sürdürülmesi bir değişmeyi belirtmekle birlikte, modern hayatın gerekliliği olan işbölümünün dayandığı uzmanlaşma ve bundan doğacak toplumsal yararın doğuşunu önlemeye de devam etmektedir. Uzun süreli ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar

ve yasal yetersizlikler, kendini güvende hissetmeyen ferdi daha çok “yakın-tanıdık” çevresine yönlendirmektedir. Bireysel tecrübelerle şekillenen “diğerleri” ne derin güvensizlik bir kere ortaya çıktığında inanç ve kanaatlerle sürekli taşınmakta, değerlerle yeniden üretilmektedir.

Yükseltilmiş sosyo- ekonomik nitelikleriyle işbölümü içinde yer alabilen fertlerin varlığı, toplumsal yapıda rollerin ve bu rolleri düzenleyen normların yeniden düzenlenmesine yol açacaktır. Cemaat bağı dışında ferdin yüksek güven düzeyini ortaya çıkaracak tecrübelere bağlı olarak yeni kanaat ve tutumların gelişmesiyle kentli davranışlara geçişin daha da hızlanması beklenebilir.

**KAYNAKÇA**

- AKAN, Vildan: "Birey ve Toplum", Sosyolojiye Giriş, (Ed: İhsan Sezai) , Ankara, 2002.
- BIESANZ and BIESANZ: Introduction to Sociology, New Jersey, 1978.
- BOTTOMORE, T.B. : Sociology, London, 1981.
- BROOM- SELZNICK- BROOM: Sociology, New York, 1981.
- DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı/ Malatya İli, Ankara, 2002.
- ERDER, Sema : "Nerelisin Hemşerim ?", İstanbul/ Küresel İle Yerel Arasında, Der: Çağlar Keyder, (Çev: Sungur Savran), İstanbul, 2000.
- ESMER, Yılmaz : Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler, İstanbul, 1999.
- FICHTER, Joseph; Sosyoloji Nedir ?, (Çev: Nilgün Çelebi), Ankara, 1994.
- GIDDENS, Anthony : Sosyoloji, (Çev: H. Özel- C. Güzel), Ankara, 2000.
- KAYA, Yaşar : Malatya Şehri Sosyal Bünyesi İçinde İşbirliği ve Mücadele, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1991.
- KAYA, Yaşar : "İşbirliği ve Çatışma", Toplumsal Yapı, Ed: Yaşar Kaya, İstanbul, 2003.
- KESSLER, Gerhard: Sosyolojiye Başlangıç, (Çev: Z.F. Fındıkoğlu), İstanbul, 1985.
- KEYDER, Çağlar (Der.): İstanbul/ Küresel İle Yerel Arasında, İstanbul, 2000.
- KIRAY, Mübeccel B.: Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme, İstanbul 1999.
- Mac IVER – PAGE: Cemiyet I, (Çev: A. Kurtkan), İstanbul, 1971.
- NİRUN, Nihat; Sistematik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi, Ankara, 1991.
- POLOMA, Margaret M. : Çağdaş Sosyoloji Kuramları, (Çev: Hayriye Erbaş) , Ankara, 1993.
- ROKEACH, Milton: The Nature of Human Values, New York, 1973.